

Рецензия

от проф. дсн Валентина Миленкова

за дисертационния труд **„Модели на интеграция на мюсюлманската общност”**

представен от Владислава Георгиева Ленджова за присъждане на образователно-научната степен „доктор по Социология”

Научен ръководител: проф.д-р Борис Манов

I. Общо представяне на дисертационния труд

Актуалността на представения дисертационен труд се определя от динамичните социални явления в страните от ЕС, породени от процесите на миграция и бежанската криза. Сложната ситуация се свързва с разнородната съвкупност от фактори, които обуславят неравномерната интеграция на мюсюлманите в страните от ЕС и България.

Настоящият дисертационен труд представлява един опит да се осмисли в теоретичен и практически план темата за интеграцията на мюсюлманските общности в европейски контекст; да се оценят характеристиките на приобщаващите процеси в ракурса на променящите се политически практики. Обосновава се обстоятелството, че съществуващите модели не решават в необходимата степен въпроса с интегрирането на мюсюлманите в ЕС. Комплексността на този проблем се детерминира от сложните последици за общностите, европейските държави и индивидите, които са свързани с недостатъчните нива на гражданско, социално и образователно включване на мюсюлманските общности, с тяхното нееднородно икономическо участие, с проблемите, произтичащи от социалното им осигуряване.

В този контекст, се отстоява идеята за преосмисляне на съществуващите модели на интеграция, като именно тук се открива и специфичната изследователска ниша: да се приложи социологическият подход към намирането на работещ модел на интеграция на мюсюлманските общности в ЕС и съвремения свят.

Дисертацията е с обем 162 страници и в структурно отношение включва три глави, увод и заключение, приложение и използвана литература, състояща се

от 131 заглавия - като 66 са на английски език и 65 източника са на български език.

Цел на дисертационния труд е: определяне влиянието на религиозните идеи и ценности на ислямската религия върху интегрирането на представителите на мюсюлманската общност в съвременните общества.

Формулирани са задачите на дисертацията, които напълно кореспондират на целта, както и изследователската теза.

Използваната методология съчетава теоретичен и емпиричен подход към изследваната социална реалност, допълнени от задълбочена рефлексия на динамиката на социално-историческа ситуация.

В хода на анализа се проследяват конкретните специфики и характеристики на различни модели на интеграция, като се обобщават и сравняват основните положения в типовете интеграция в изследваните страни от ЕС и България.

Дисертацията се разгръща в интердисциплинарната рамка на теоретичните полета на социология, етносоциология, политически науки, нормативна уредба и политическа практика.

Всяка от отделните глави в дисертационния труд съдържа различен брой параграфи, като в края на всяка глава са направени съответните изводи.

В глава първа на дисертационния труд се прави анализ на най-значимите концепции за социалната интеграция. Посочени са някои от основните теоретични подходи, използвани при изследването на социалната интеграция на малцинствата. Дадена е дефиниция на понятията етнос, етничност, малцинство и идентичност на основата на съществуващите схващания в научната литература. Посочени са видовете идентичност. Обосновава се, че интеграцията може да бъде изследвана от гледна точка:

- на “резултата” и представлява идентифициране на „цялото“ като нова реалност от групи, колективи или общности, на основата на общи интереси, ценности и религия (Е. Дюркем).

- на “функциите” на социалната система, осигуряваща координация на различните части, с цел гарантиране на доброто функциониране на цялото (Парсънс).

- на “състоянието” на взаимозависимост и съгласуваност между елементите на цялото или процеса, който води до това състояние.

Социалната интеграция се отнася както до самата система, така и до релацията индивид-общество.

На основата на разгледаните теоретични концепции е формулирана тезата, че *социалната интеграция е процес на включване*, който води до сближаване, приобщаване или сливане. Този процес може да има положителен или отрицателен резултат, т.е. освен приемане може да се стигне до отхвърляне или изолиране.

Разгледаните теории за интеграцията я конотират с три начина на включване, които в известна степен се проецират и в развитието на политиките в европейските държави: асимилация, интеграция и мултикултурализъм. Концептуалната база на дисертацията включва някои от най-влиятелните теории, изясняващи същността на анализираните интеграционни явления.

Направеният теоретичен обзор дава възможност идентичността да се разглежда като динамичен конструкт, който често може да се предефинира под влияние на промени в социалната среда. В зависимост от спецификата на ситуациите, в които се артикулира идентичността на дадена общност или индивид, могат да се изведат на преден план различни нейни характеристики, свързани с културно разнообразие, етнически и религиозни различия, което увеличава вероятността от нарастване на напрежението между отделните социални групи. Растящият брой на социалните актьори, сблъсъкът с културите на други нации изискват преосмисляне на вече съществуващите модели на интеграция и насочване на изследователския интерес към практическото им приложение.

Направеният теоретичен анализ служи като основа за изработване на практическите форми на социално включване, които се представят в следващите глави.

Втора глава на дисертацията изследва моделите на интеграция във Франция и Обединено Кралство Великобритания и Северна Ирландия, в които в относително най-чист вид се реализират републиканският (асимилационен) и мултикултурният модел на интеграция. Анализирани са основните форми на интеграция в ЕС въз основа на различни, детерминиращи социалната интеграция на мюсюлманската общност фактори. Всеки един от моделите се изследва двустранно - в зависимост от вътрешната му диференцираност и в сравнителен план спрямо останалите модели на интеграция. Показва се динамиката в моделите като резултат от взаимодействието на многообразните обуславящи ги фактори.

Асимилационният модел се прилага във Франция, като се формулира твърдението, че на практика обществата, които въвеждат политиката на асимилация, принуждават имигрантите да изоставят родната си култура, за да бъдат приети от своето ново общество, което означава, че не се отчитат достатъчно етническите и

религиозните характеристики на новодошлите. Целта на този модел е - имигрантите да бъдат включени в общество със силна национална идентичност, а тяхната религиозна или културна принадлежност може да бъде демонстрирана само в личното (частното) пространство.

Като контрапункт на републиканския модел на интеграция в дисертацията се разглежда *мултикултурният* модел, който съществува в най-чист вид във Великобритания. Подобно на Франция и в Обединеното кралство основен елемент при конструирането на ислямската идентичност е религията. Проследява се същността на британския интеграционен модел, показан е процесът на взаимодействие между църквата (протестанството) и държавата.

Експлицират се положителните страни и дефицити и при двата модела на интеграция на мюсюлманските общности. Основен извод е, че в политическата практика и в изследователската литература е трудно да се посочат примери за държави, които успяват да интегрират имигрантите във всички сфери на обществения живот: социална, икономическа, политическа и културна. Това означава, че ако се постига определено ниво на интеграция в конкретна сфера от обществения живот, то се забелязва изоставане в друга област. Така се усложнява сравнението на нивото на интеграция на имигрантите мюсюлмани между страните, в които са приложени двата основни модела.

В трета глава се представят особеностите на българския модел на интеграция. Прави се сравнителен анализ между формите на интеграция в страните от ЕС и България. Разгледани са факторите, които влияят върху формирането на етническата идентичност на мюсюлманите в България. Анализът се осъществява на основата на единството от съществуващите теоретични източници и емпирични данни, всеки от които допълва и очертава определена специфика на мюсюлманската религиозна общност в български условия. Дисертантката се позовава на резултати от различни изследвания, статистически данни и изводи, които напълно потвърждават нейните тези.

В проведеното авторово непредставително изследване са включени няколко населени места с представители на мюсюлманската общност от област Благоевград (Западни Родопи и Пирин) като вниманието е съсредоточено главно върху българите мюсюлмани.

Емпиричното изследване е с ясни параметри и то допринася за получаване на първична информация, благодарение на която формулираните в дисертацията идеи намират отчетливо потвърждение и подкрепа. Специално искам да подчертая

прецизността на представените етапи на извършената емпирична работа, описващи вида на въпросите, подбора на респондентите, характера и спецификите на теренните дейности. Всичко това показва една високо издържана и добре организирана в методически план емпирична работа. Дълбочинното интервю като избран метод се базира на въпросник от открити въпроси, на които интервюираните лица отговарят свободно. Това позволява да се пресъздадат мненията, оценките, характеристиките на процесите, които са направени от респондентите и да се конструират реалностите на техния свят.

Получените данни от проведеното емпирично изследване представляват един добър пример за симбиозата между теория и емпирия и за това как заложените в хода на теоретичния анализ допускания и разсъждения намират своето потвърждение в теренната работа и получените мнения от изследваните лица. Това взаимно допълване между теория и емпирия е добър атестат за качествено извършената работа от дисертантката и нейния научен ръководител, показваща че са реализирани заложените цел и задачи и е верифицирана цялостната идея на дисертацията.

В дисертацията специално внимание е отделено на *идентифицирането на факторите*, които са в основата на съвременните социални процеси и влияят върху формирането на етническата идентичност.

На основата на теоретичния анализ, историческите факти и приведените резултати от социологическите изследвания, вкл. от авторовото изследване, *се извежда ислямската религия като определящ фактор* за формиране на идентичността на мюсюлманите в България.

Българският етнически модел се представя като уникално постижение, израз на взаимното разбирателство и съвместното мирно съществуване на различните етнически и религиозни общности, притежаващ особен вид социална онтология.

В заключението на дисертационния труд се прави обобщен сравнителен анализ на трите основни модела, изследвани в дисертацията като се използват няколко базисни индикатора: активното гражданско и социално включване, икономическата интеграция, социалното осигуряване, настаняването и подsigуряването на жилища и образователната система. Прави се изводът, че постигнатите резултати, както и породените от тях проблеми и трудности, налагат необходимостта от търсенето на нов и отговарящ на реалностите модел на интеграция на мюсюлманските общности в ЕС и

съвременния свят; като възможен работещ модел може да бъде посочен **модифициран вариант на българския модел** на интеграция на мюсюлманската общност.

II. Оценка на дисертационния труд

Сериозно достойнство на дисертацията е систематизацията на различни концепции, които представляват социологическо осмисляне на темите на етническата идентичност и процесите на интеграция на етническите общности в исторически план и в настоящето. С това държа да подчертая ерудираността на дисертантката.

Достойнства на дисертационния труд са също:

- актуалност на темата и разгърнати изследователски параметри на дисертацията;
- отлично организирана структура на изложението;
- ясно изразено авторско присъствие;
- оригиналност на вижданията и защитеност на изложените тези;
- теоретично надграждане и доразвиване на концептуални подходи;
- богат емпиричен материал;
- фокусираност на текста и направени обобщения;
- изявен приложен характер.

Смятам, че реализираната от дисертантката емпирична работа и методическа прецизност е добра база за направените разсъждения и обобщения.

Приемам направената **самооценка на научните и научно-приложните** приноси в дисертационния труд.

Посочени са 5 публикации – три са на английски език и две са на български език; като една от публикациите е в сборник, индексирани в Web of Science.

Препоръчвам на дисертантката да публикува дисертацията като монография, предвид актуалността на темата и проблемите, които са намерили място в анализа.

Лични впечатления

Познавам Владислава Ленджова още като студентка в специалност Социология, а впоследствие като магистър и докторант в катедра Социология при ЮЗУ "Неофит Рилски". Имам отлични впечатления от нея като амбициозен, добросъвестен и отговорен млад изследовател; като трудолюбив и дисциплиниран докторант и колега, отличаващ се с коректност и отговорност.

Тя е вземала участие като член на колективите на три проекта, в които участвам:

- международен проект по Програма „Хоризонт 2020“,
- проект по Програма COST,
- национален проект, с финансиране от ФНИ, на който съм ръководител.

Владислава Ленджова има висока теоретична и емпирична подготовка, които намират отражение в работата и конкретните ѝ резултати. Мнението ми е, че тя е един изследовател със самостоятелно мислене, устойчиви постижения, международни контакти, значима активност, които гарантират отличен старт на кариерата ѝ и допринасят за нейното израстване.

III. Заключение

Смятам, че дисертационният труд *«Модели на интеграция на мюсюлманската общност»*, представен от редовен докторант Владислава Ленджова е на високо ниво, от гледна точка на аналитичната, теоретичната, изследователската работа. Това е един интердисциплинарен труд, който със своя професионализъм и прецизно методологическо изпълнение представлява сериозно достижение в научно-изследователски и приложен план.

На това основание убедено препоръчвам да се присъди образователно-научната степен «доктор по социология» на Владислава Георгиева Ленджова.

20.06. 2019г.

Проф.дсн Валентина Миленкова

Гр. Благоевград